

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1886. nov.

(Mégis a protestans theologia facultás kérdéséről a költségvetés kapcsán. —
Renaanak legújabb műve: A jouarre-i apáca. (L'abbesse de Jouarre.)

Szerkesztő ur!

A protestans theologiai facultások fentartásának vagy megszüntetésének kérdése, a mely már csaknem unalmassá vált, a vallás és közoktatási költségvetés megállítása alkalmával ismét napi rendre került. A bizottság, mely a költségvetés e részével foglalkozott, hosszas és heves vita után törölte a prot. theol. facultásoknak eddig adni szokott segélyt. Már a mult évben megvonták volt azt az összeget, mely a prot. seminariumok számára köztartásra adatott. Midőn a pénzügyi bizottság e törlést tette, ezzel szándéka volt magukat a facultásokat megszüntetni. A bizottság okoskodása elég egyszerű, de teljesen hamis. Ime pár szóban: Miután a kath. facultásoknak adott segélyt töröltük, az igazság követeli, hogy töröljük a prot. facultásokéit is. Ez az egyenlősítés azonban a legnagyobb igazságtalanság. A kath. facultások éppen semmi szolgálatot sem tettek a kath. papságnak, mert a papok nem mentek oda hallgatni s nem szereztek ott okleveleket. Egyébiránt az állam maga sem kívánta a kath. papóktól a theol. facultások által nyújtott fokozatokat. Ezeknek a facultásoknak semmi hasznok sem volt a kath. lelkészek nevelésére, mert azok tanulmányaikat, mint most is történik, mind a püspökök felügyelete alatt álló seminariumokban végezték.

De másként van a prot. lelkészek nevelésével. Nekik nem áll rendelkezésükre más intézmény, hogy benne tanuljanak és oklevelet nyerjenek, mely nélkül rendes papságra nincsenek jogosítva, csakis a theol. facultások. Hozzá maga az állam is szigoruan megkívánja az oklevelet arra nézve, hogy valaki a reformált egyházban papnak neveztetthessék ki. Tehát a theologiai facultásokat megszüntetni annyira, mint hivatalosan megakadályozni akarni

a lelkészi testület megújítását, s ezzel a protestáns vallás gyakorlását. De ez még nem minden. Az annyi, mint a Concordatumot is megsérteni, mert az ezeket az intézményeket kifejezetten felemlíti, mint olyanokat, melyek a franciaországi reformált egyháznak alkotó részét teszik. De a segélymegszüntetés nem az az ut, melyen a Concordatumot el lehet törölni — azaz oly szerződést, melyet két szerződő fél irt alá s melyre kölcsönös helybenhagyás szükséges. A pénzügyi bizottság tehát egészen törvénytelenül járt el. De önfejlése és vaksága oly nagy volt, hogy semmit sem akart hallani. Sem a közoktatásügyi minister szemrehányásai, sem a reformált egyház küldöttsége nem tehettek semmit. A bizottság csökönösen ragaszkodott véleményéhez. Mennyire igaz, hogy a szenvedély rosz tanácsadó! De ez egy dolgot világosan bizonyít, azt t. i. hogy gyakran a főbb kérdéseket olyanokra bizzák, kik a dolognak az abc-jét sem ismerik, a mi azonban nem akadályozza meg őket, hogy a kérdést átvágják, mintha alaposan ismernék. De az ismeret hiányossága mellett is, hogyha azoknak, a kik a kérdést eldöntötték, némi politikai érzékük lett volna, épp ellenkezőleg oldották volna meg azt. Egy köztársasági kormánynak nem kellene éppen a protestánsokkal szemben csinálni nehézségeket. Az igazat szólva nem is a kormány, mely ezeket a kicsinyes bosszantásokat csinálni próbálja. Ellenkezőleg a kormány erélyvel védi és fentartja a protestánsok jogait. Azok nem mások, mint az a néhány képviselő, kik mert a kath. papságot gyűlölik, minden felekezetet ugyanazzal az anathemával üldöznek. Az eljárásnak e módja kevés gondolkozásra mutat. Azt hiszem, hogy a képviselők szavazatában nincs okunk kétségkedni az eredményt illetőleg, mikor a kérdés tárgyalás alá jön. A theol. facultások számára a segély helyreállítatik, mert az állam nem tagadhatja meg kötelezettségét, mely formaszerű. De az is igaz, hogy a mi politikusainknak viselkedése a protestánsokkal szemben nyomorult és sértő. Nem úgy kell eljárni egy kisebbséggel szemben, mely az értelmességgel becsületességet és bátorságot egyesít. Nem úgy, hogy a midőn ez a kisebbség oly számos kitűnő embert számlál a közigazgatásban, a képviselőházban, senatusban és a kormányban, szabad legyen velük, a mostani kifejezés szerint, mint „quantité négligeable“ el bálni el. Hogy ők komolyan foglalkoznak az állam és egyház különválasztása kérdésével és a parlamentben a Concordatum eltörlését vitatják, ám legyen; ez lehet joguk és talán kötelességük, mint törvényhozóknak. De hogy folyton mintegy túvel szurkáljanak, ez nem méltó sem hozzánk francia protestánsokhoz, kik

a szabadságnak szenteljük magunkat, sem pedig törvényhozóinkhoz, a kiknek ily magasrendű kérdésekben több emelkedettséget kellene tanusítaniok. S vajjon megértették-e képviselőink, hogy a kérdés elég fontos arra, hogy vele komolyan foglalkozzanak?

Ugy látszik, mert az utóbbi napokban bizottságot neveztek ki, mely a Concordatumot s az egyház és állam közti viszonyt tanulmányozza. Ha e bizottság munkához kezd, könnyen be fogja látni, hogy a kérdés nem oly egyszerű, mint első tekintetre tetszhetik. Több mint valószínű, hogy a tanulmányozás nem fog úgy rövid idő alatt megcsinálni s a bizottság munkáját nem egy hamar terjesztheti a parlament elé. Tényleg még sok előintézkedést kell tenni, mielőtt nálunk az egyház és állam különválasztásáról álmodni lehetne.

Mindenek előtt külön törvényt kellene alkotni a tárulatokra, bizonyos javadalmakra stb. nézve. Egy oly országban, mint Franciaország, melynek egyháztörténelmi multja van, mely most reánk nehezedik, nem lehet csak úgy hirtelen a dolgoknak egészen új rendjét inaugurálni a nélkül, hogy elég óvatosak ne legyünk, mert akkor rémitő csalódásoknak tesszük ki magunkat. Nálunk a vallásos kérdéseket nem lehet csak úgy hirtelen és durván átvágni, azoknak megoldása okosságot és bölcs lassanjárást kíván. Csak ezen áron lehet az üdvöt megvásárolni.

Renan egy új kötettel szaporította ama munkáit, melyeket általános czimmel drámáknak nevez, milyenek *Caliban*, *L'Eau de Jouvence*, *Le Pretre de Némi*. Ez új műve: *A Jouarre i apácza*.¹⁾ Renannak barátai és ellenségei egyaránt úgy gondolkoznak, hogy az ő tisztán képzelet-szülte munkái nem a legjobban sikerültek. Már *A némi papot* is a mult évben mind élesen bírálták meg. De következőleg *Jouarre i apáczája* még rosszabbul ütött ki. Meg voltak lepelve, hogy ilyes termék alatt a Renan nevét találták oda jegyezve. Annyira, hogy bajos is azt illő kifejezésekkel leírni. Némelyik bíráló nem habozott a *pornographe* szót alkalmazni a szerzőre. Tény, hogy ez a különös munka barátainak kedvetlenséget okozott, ellenségeit meg lahotára indította. Azonban én úgy vagyok meggyőződve, hogy azok, kik eme durva szavakat használták a „*Jouarre i apácza*” szerzőjének jellemzésére, rágalmazták Renant. Neki nem volt határozott szándéka szabados munkát írni,

¹⁾ *L'abbesse de Jouarre, drame philosophique, par Ernest Renan, membre de l'Institut. 1 vol. in 8°. Paris — Calman Lévy.*

mintilyent. Az egyszerűen egy bölcséleti thesis, melyet ő ebben meg akart bizonyítani, mint már a múlt évben A n é m i p a p b a n tette volt, csakhogy másnemű, ez az egész. Szerencsétlenségére a tétel teljesen hamis és mondjuk kevésbé erkölcsi.

Az előbeszédben azt mondja, Renan, hogy ő egy nagy vallástörténelmi művön dolgozik és hogy mielőtt azt közreadhatná, a jelen munkát akarta közreadni. Ugy látszik, hogy mulatni akarta magát azzal, hogy a közönség mulattatására egy vig művet ír. Az ami a Jézus élete írója irodalmi és bölcséleti hírnevének árt, hogy a közönség egy pillanatig sem marad a bölcséleti thesis mellett, hanem figyelmét az ő műve könyelmű oldalára fordítja. Magától értetik, hogy itt Renannak saját erkölcsi értéke a legkevésbé sincs kérdésben. De az ő képzelete néha téves fordulatokban játszik, s skepticismussa gyakran elárulja és oly szorulatokba viszi, melyből nincs ki-út.

Aztán bármit tegyen, nem tudja levetkezni első neveltetését, melyet a treguier-i és st.-sulpice-i seminariumokban nyert. A casuistica oly nyomot hagyott szellemén, hogy azt sohasem sikerül neki eltüntetni. És e mély casuisticus subtilitás erejénél fogva, a melybe ő még a seminariumban gyermekkorában beavattatott, olyan jól tudja a distinctioakat kétértelműleg csinálni, hogy a rossz és jó utoljára elvesztik jelentésüket és a legdurvább vétkek közönyös dolgok lesznek. Egyébiránt hasztalan lenne Renan figyelmét ez utóbbi következményeire hívni fel az ő bölcselmi eljárásának, mert ő semmit sem úgy lát, mint mi és ő tetszeleg ellenmondásaival, midőn hideg megvetéssel néz le mindenkit, a ki máskép látja a dolgot, mint ő. De ideje már magáról a tárgyról szólanom, melyet Jouarre-i apácájában feldolgozott.

Renan ur a College de France igazgatója és az ablakán keresztül látta, hogy hogy rombolják le a régi „College du Plessie“-t. A forradalom alatt 1793-ban és 1794-ben e collegium börtönül szolgált a rémuralom áldozatainak, kiket onnan a vérpadra hurczoltak. Renánt az egymás után alázuhanó kövek szemlélése arra indította, hogy föltegye magában azt a kérdést, vajjon minő gondolatok és beszédek foglalhatták el mind e magas születésű férfiakat és nőket, kik a halálra mentek. Ebben volt kiindulási pont, volt adva gondolat, mely egy nagyon érdekes műnek szolgálhatott volna alapul, ha a szerző úgy akarja; de ő kikerülte tárgyának komoly oldalát.

Egy napon e börtönbe viszik az ifju és nemes jouarre-i apácát. Ott a foglyok között találkozik az ő testvérével és eunek több

barátjával s köztük d'Arcy marquis-val, a ki őt egykor szerette és akkor is. Ez a találkozás, ez az összejövétel a két szerelmesnek a szeretet és halál felett való sajátságos beszélgetésre ad alkalmat. Idejüket annak a bizonyításával töltik, több értelmű nyelven beszélve, hogy nekik szeretni kell egymást és nem hajtani a társadalmi törvényekre és szokásokra, melyek tisztán conventiok. Hosszasan tárgyalják a civilizatiót, mely a barbarismusból született és az igazságosságot, mely nem egyéb, mint az erőnek és erőszaknak az eredménye, a hazaszeretetet, mely vak szenvedély csupán stb. Ugy hogy ez ellentmondó szép okoskodások végeredménye az, hogy a természet observatiojánál fogva, mely nem egyéb ellenmondásoknál, ők a lelkiismeret egész biztosságával adhatják magukat át a természeti ösztönöknek. És ők ketten, négy szem közt egy külön czellában árulják e sophismákat; és ez a halált megelőző északán történik. S Renán, hogy az ő elméletét és sophismáit igazolja, azt mondja, hogy az első keresztény száz évek történelme számos hasonló példát szolgáltat a szenvedélyek kitörésére azoknál, kiknek néhány óra mulva martyrhalált kellett szenvedni. Sajátságos bölcelet! Regénynek ennél többet ér még a naturalista regény is. Legalább kevésbé komoly és nincsenek tudós követelményei, sem pedig a bölcelemhez nem formál igényeket.

D'Arcy marquis, a ki oly jól és oly hosszasan tárgyalja a természet által autorizált szabad szerelmet, tisztán szónok, és a jouarre-i apácza Voltairenak és Rousseau-nak emelkedett szellemű tanítványa. Azonban éppen nem meggyőződésből történt, hogy ő zárdába ment. Könnyen válik meg a kath. hittől, melyet nem néz egyébnek, csak eszköznek a nép visszaszorítására és az aristokratia befolyásának fenntartására. Ily kevésbé emelkedett elvekkel egyáltalán nem csoda, hogy ő hallgat D'Arcy marquis ajánlataira. — Röviden a gyászos szerelem éjje eltölt. Másnap D'Arcy marquist egyedül vitték a vérpadra. A jouarre-i apáczáért közbelépett egy derék ifju tiszt a törvényszéknél és neki kegyelmet adtak. Az apácza, a mikor megtudja, hogy ő kegyelmet nyert és szeretőjét kivégezték, az első pillanatban kétségbeesésében vagy lelkiismereti furdalás miatt meg akarja magát ölni. Majd engedve szabadítója kéréseinek és tanácsainak, beleegyezik nemcsak abba, hogy éljen, hanem miután neki vallomást tett, abba is, hogy férjhez megyen hozzá, hogy az ő gyermekének legyen atyja.

Ez utóbbi jelenet elmaradhatott volna, a nélkül, hogy műve e miatt szenvedett volna; ellenkezőleg. Én úgy hiszem, hogy az jobb lett volna; mindenesetre a mű hősnője sokkal kevésbé látszott vol-

na gyűlöletesnek, hogyha ő egyedül marad az ő lelkiismereti furdalásával és talán bünbánatával.

Bármiként legyen, én néhány sorban nagyon pontosan összegeztem e különös és sajnálandó művét annak a tudósnak, kit megszoktak másként tekinteni, mint Boccacio vig beszéleyeinek utánczóját.

Bizonyos, hogy a szerelem és halál emez ellentétében egy valóban philosophus szellemnek gazdag anyag kínálkozott nagy és szép eszmékre, erkölcsi tanulságokban termékeny fejleményekre. Nem kellett volna egyebet tenni, csak fölhasználni a történelem positiv tanításait és hasznot huzni amaz okmányokból, melyek e korszakból maradtak reánk. Mindenek megegyeznek abban, hogy a politikai szenvedély és társadalmi boszú szerencsétlen áldozatai más érzelmeket és elveket vallottak, mint a melyeket Renan kölcsönöz azoknak a személyeknek, kik a jouarre-i apáczában szerepelnek. Nem azt akarom mondani, hogy némely kivételt ném találhatni, de ezek éppen semmit sem bizonyítanak az áldozatok általános magaviselete ellen. Mindenesetre nem philosophicus eljárás egy néhány obscurus példát választani ki a végre, hogy azok alapul szolgáljanak egy oly elmélethez, a mely magának általánosságot igényel. Renannak már a kiindulása is teljesen hamis, s a tényeknek nincs legkisebb valószínűségük is. Az egész paradoxonokból, thesisekből és antithesisekből van alkotva, melyeket oly sajátságos érvekkel véd, hogy az egyik különösebb a másíknál.

Renan azt mondja, hogy a világ a megsemmisülés előestéjén áll ott képzelete előtt és hogy ekkor lenne szerinte az erőszakos szerelemnek általános kitörése. És ebből az eszméből indul ki, hogy elbeszélje nekünk hosszadalmasan ama képtelenségeket.

„A halál óráján, mondja ő, mindenki jól beszél, mert a végetlen jelenléte előtt áll, s nem kísértetik, hogy phrasisokat csináljon.“ Legyen. De azt kérdem a szerzőtől, miérthogy az ő személyei mégis azzal töltik idejüket, hogy phrasisokat csinálnak és pedig üres és értelmetlen phrasisokat? Ő mondja, hogy a szerelem és halál nagyszerű és komoly dolgok. Oh igaz, szent és szép dolgok! De mégis csak egy feltétellel, t. i. hogy a szerelem legyen tisztelettel tárgya iránt és hogy a halálnak legyen meg áhitatossága. Tehát az ember kísértetik, hogy azt mondja, hogy a jouarre-i apáczában a szerelem és a halál profanálva vannak.

Egészben ez utóbbi munkája Renannak igazat ad azoknak, kik e gondolkozót azzal vádolják, hogy ő egy vonalba állítja a jót és a rosszat, az erényt és a vétket.

Renannak vissza kell térni, mint előbeszédében maga is mondja, a vallásos történelem tanulmányozásához. Ezzel nyerni fog ő is és az olvasók is. Colani e műről beszélve — a melyet épp most elemeztem — azt mondotta: „A jouarre-i apácza egy nagy írónak sajnálandó tévedése.“ E szigorú, de igaz itélettel, végzem ismertetésemet.

CHARRUAUD D.

AZ UNITÁRIUS TARTHAT-É IGÉNYT A KERESZTÉNY TEST- VÉRISÉGRE?

Fremantle canterburyi kanonok, az oxfordi egyetemen a „Keresztény Unió Társaság“-ban a fennebbi czimen egy igen érdekes felolvasást tartott, melyet a „Christian Reformer“ egész terjedelmében közölt. E nevezetes felolvasást legalább kivonatban mi is ismertetni kívánjuk, hogy lássák olvasóink minő véleménynyel van egy anglikán tudós pap az unitáriusokról.

Ezelőtt 25 évvel Mill Stuart János „A szabadságról“ című könyvében az angol vélemény unalmas egyformaságáról irván, azt mondja, hogy az csak bizonyos határok között türelmes. Így a római katolikusokat kizárja a rendes keresztény társaságból azért, mivel egy idegen egyháznak tagjai; az unitáriusokat kizárja, mint egyházon kívül állókat. Mill nyilatkozata óta a vélemények nagyon megváltoztak. Ma a r. katolikusok emberei is, mint Newman, Manning s Ripon lord népszerűségnek s közelismerésnek örvendenek. A „Christian World“, az orthodox disszidentek lapja, mely 250,000 példányban jelenik meg, készséggel hoz közleményeket az unitáriusok ügyeiről. Ezelőtt 12 évvel az új testamentum revideálására összeállított társaságba egy unitáriust is meghívtak, s jóllehet a VII. Henrik kápolnájába történt urvacso-ra vétel után (melyben az unitárius pap is részt vett) kísérletet tettek arra, hogy az unitáriusnak a szürjét kitegyék, de nem sikerült. És azok a beszédek, melyeket ebből az alkalomból tartottak, a keresztényi bizalomnak s reménységnek voltak a visszhangjai az unitáriusok iránt. Amerikákon az egyesülésre a közeledés még nagyobb. Ugyanis Cambridgeben, a Harvard egyetemen, dr. Peabody vitte a papi teendőket sok éven keresztül, jóllehet unitárius volt. El kell ismernünk, hogy a különböző felekezetek konferenciáin, az unitáriusok beszédjei mindig erős benyomást tesznek, s felszólalásaikat mindig igazi keresztény szellem jellemzi; mégis távol vannak attól, hogy őket teljesen befogadják a keresztény társaságba. A midőn elismerik is az ők jeles tulajdonaikat, magas műveltségöket: oda teszik záradékul, hogy azok mély barázdát csinál-